

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Проаналізовано погляди вчених щодо визначення сутності професійної діяльності викладачів технічних дисциплін. Визначено, що особливість діяльності викладача вищої школи полягає в тому, що ця діяльність є складноорганізованою і складається з декількох взаємопов'язаних видів, котрі мають загальні компоненти. З'ясовано вимоги, які висувуються до викладачів технічних дисциплін. Проаналізовано рівні продуктивності педагогічної діяльності. Обґрунтовано позицію автора щодо необхідності у безперервній інженерно-педагогічній освіті, особливо для викладачів технічних дисциплін.

Ключові слова: викладач технічних дисциплін, безперервна інженерно-педагогічна освіта.

Оновлений зміст і завдання сучасної системи вищої освіти у контексті реалізації основних положень Болонського процесу вимагають особливої уваги до особистості викладача ВНЗ – ключової постаті у формуванні громадянина України. Саме від нього залежить інтелектуальний і духовний потенціал нації. Викладач технічних дисциплін повинен вільно орієнтуватися в науково-інформаційному просторі, постійно збагачувати свої предметні, педагогічні, методичні, психологічні знання, розвивати свою педагогічну культуру. Формування вільної, свідомої та здатної повноцінно жити в ринкових умовах особистості вимагає від викладача подолання усталених стереотипів у формуванні людини і вироблення сучасного педагогічного світогляду.

Зміна завдань сучасної вищої освіти відбувається в умовах варіативності навчальних закладів, диверсифікації змісту і розширення інноваційних процесів у вітчизняній вищій школі при підготовці фахівців, що пов'язано з її інтеграцією у світову освітню систему та реакцією на соціально-економічні зміни в суспільстві. У зв'язку із цим виникає необхідність по-новому розглянути специфіку професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи, особливо викладача технічних дисциплін.

Проблемам безперервної освіти присвячено праці С. Архангельського, А. Владиславлева, В. Зинченка, В. Кременя, Ю. Кулюткіна, В. Онушкіна та ін.

Дослідженню проблем формування вітчизняної системи безперервної освіти приділялась значна увага, а саме: аналізу тенденцій розвитку вищої освіти України, обґрунтуванню науково-методологічних основ системи безперервної освіти (В. Андрущенко, А. Гуржій, М. Згуровський, К. Корсак, В. Кремень, В. Луговий та ін.); інноваційним педагогічним технологіям в системі вищої освіти (О. Биков, Р. Гуревич, І. Дичківська).

Проблеми підвищення рівня професійної кваліфікації фахівців розглянуто у працях таких науковців, як: С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Козаков, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Олійник; порівняльний аналіз ступеневої освіти в Україні та за кордоном проводили Т. Кошманова, М. Лещенко, Л. Пуховська; єдність теорії та практики у професійній підготовці вчителя

розглядали А. Бойко, В. Краєвський, О. Пехота; розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти досліджували В. Семиченко, Л. Сігаєва.

Проблеми безперервної освіти як системи, що розвивається, і як чинника розвитку людини на різних етапах її життєвого шляху розглянуто у працях А. Асмолова, І. Бестужева-Лади, С. Вершловського, А. Владиславлева, В. Зинченка, В. Онушкіна, В. Серікова, В. Сластьоніна, В. Шадрікова, В. Шукшунова та ін.

Дослідженню проблем змісту педагогічної освіти інженерно-педагогічних кадрів присвячено праці В. Бажутіна, С. Батишева, В. Безрукової, Н. Брюханової, Н. Ерганової, І. Каньковського, О. Коваленко, В. Косирева, М. Лазарева, В. Ледньова, Л. Тархан та ін.

Не повною мірою розглянуто особливості педагогічної діяльності викладачів технічних дисциплін. Тому актуальність окресленої проблеми в умовах парадигмальних змін зумовлена також наявністю стійких суперечностей і на законодавчому, і на практико-методичному рівнях, а саме:

- між визнанням важливості вдосконалення системи безперервної інженерно-педагогічної освіти викладачів технічних дисциплін і нерозробленістю цілісного підходу до її реалізації;

- між необхідністю формування у викладачів технічних дисциплін ціннісно-смыслового професійного самовизначення як однієї з найважливіших складових професійно-педагогічної компетентності та відсутністю для реалізації цього відповідних організаційних і методичних засобів, законодавчих норм.

Мета статті – проаналізувати погляди вчених щодо сутності діяльності викладачів технічних дисциплін.

Діяльність – це форма активної, цілеспрямованої взаємодії з навколишнім світом (що включає і інших людей), що відповідає тій потребі в чому-небудь, котра зумовлена цією взаємодією. Потреба є передумовою діяльності, проте головними характеристиками діяльності є її предметність, цілепокладання, опосередкованість, мотивованість і продуктивність. Предметом професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи є організація навчальної діяльності студентів, спрямованої на освоєння ними соціокультурного досвіду як основи і умов розвитку. Метою вказаної діяльності при новій індивідуально-творчій парадигмі освіти є творчий розвиток студентів і підготовка кваліфікаційного фахівця. Засобами педагогічної діяльності виступають науково-теоретичні та практичні знання викладачів, за допомогою і на основі яких формується тезаурус тих, хто навчається, а також наукова, навчально-методична та професійна література, технічні, графічні, комп'ютерні й інші засоби навчання.

Діяльність – це система дій, об'єднаних в єдине ціле спонукаючим її мотивом. Мотив визначає значення діяльності та пов'язаний із задоволенням потреб викладачів ВНЗ. На жаль, система матеріального і морального забезпечення потреб професорсько-викладацького складу ВНЗ вимагає

значного вдосконалення. Нарешті, діяльність завжди має продуктивний характер, тобто її результатом є перетворення як в самій людині, так і в навколишньому світі. Продуктом педагогічної діяльності виступає сформований у студентів індивідуальний досвід у всій сукупності складових. Результатом педагогічної діяльності як виконання її основної мети є становлення студента як особистості та як фахівця [1].

Педагогічна праця – це особливий вид висококваліфікованої розумової діяльності творчого характеру, що відрізняється високим напруженням. Робота викладача ВНЗ – це свідома, доцільна діяльність із навчання, виховання і розвитку студентів, при цьому громадянськість і етика педагога визначають спрямованість його праці. Особливість професії викладача ВНЗ виражається в постійному спілкуванні з дорослими людьми, які вже мають світогляд, котрий сформувався, свої переконання і звички. Тому провідним аспектом педагогічної майстерності викладача вищої школи є вміння правильно спрямувати процес розвитку молодого покоління, щоб кожен міг повноцінно застосовувати свої схильності й інтереси та розвивати свої здібності [2].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що особливість діяльності викладача вищої школи полягає в тому, що ця діяльність є складноорганізованою та складається із декількох взаємопов'язаних видів, котрі мають загальні компоненти. Окремі конкретні види діяльності розрізняються за формою, способом здійснення, тимчасовій і просторовій характеристиці, функціональній спрямованості тощо. Вид діяльності – це узагальнена характеристика функціональної спрямованості праці фахівця. Співвідношення різних видів діяльності на різних етапах професійного шляху фахівця є різним.

Головна ж відмінність однієї діяльності від іншої полягає у відмінності об'єктів діяльності, які й надають їй певну спрямованість, безпосередньо пов'язану із характерною метою діяльності. Узагальнений вид діяльності визначається етапом взаємодії фахівця з об'єктом діяльності, який характеризується однаковою узагальненою метою. Отже, діяльність викладача ВНЗ є багатоцільовою і багатооб'єктною, багатовидовою [3]. Як уже зазначалось, одна з головних властивостей професійної діяльності викладача вищої школи – це володіння декількома видами діяльності. Залежно від реалізації різних цілей діяльності, викладач ВНЗ здійснює такі основні види: педагогічну, науково-дослідну, професійну (за базовою спеціальністю), адміністративно-господарську, управлінську, комерційну і громадську. Серед вказаних видів можна виділити діяльність науковця і діяльність педагога. У дослідженні З. Єсарєвої стверджується, що тільки поєднання наукової та педагогічної діяльності викладача вищої школи є продуктивним [4].

Проте, на думку деяких авторів, визначну роль у діяльності викладача технічних дисциплін відіграє саме педагогічна діяльність, а всі інші види діяльності інтегруються цією діяльністю і виявляються в ній неявно.

Саме тому вважаємо за актуальне розглянути питання психолого-педагогічної компетентності викладачів технічних дисциплін.

Отже, виникає необхідність розглянути структуру педагогічної діяльності, що включає: суб'єкт, об'єкт, мету, предмет, засоби, процес, результат, середовище, спосіб [5]. Погоджуємося з науковцем і вважаємо, що у системі безперервної інженерно-педагогічної підготовки викладачів технічних дисциплін провідною повинна бути педагогічна підготовка на основі реалізації діяльнісного підходу. Проте, при визнанні провідної ролі педагогічної діяльності викладача технічного ВНЗ, на жаль, її явно недооцінюють.

Таке положення у вищій школі не є випадковим і є реакцією на сталі методи морального, матеріального стимулювання діяльності викладача ВНЗ переважно за кількістю наукової продукції. Не зменшуючи великого значення наукових досліджень у підвищенні якості викладання технічних дисциплін при підготовці фахівців, слід все ж відзначити диспропорцію в зацікавленості викладача в науковій і педагогічній діяльності.

Відповідно до педагогічної діяльності можна прийняти класифікацію Н. Кузьміної, згідно з якою встановлюється п'ять рівнів продуктивності педагогічної діяльності. Якщо прийняти цю класифікацію за основу, то слід зазначити, що переважна більшість викладачів вищої школи знаходяться на перших двох рівнях продуктивності педагогічної діяльності:

- *репродуктивний*, коли педагог уміє передати іншим те, що знає сам;
- *адаптивний*, при якому пристосувати своє повідомлення до особливостей аудиторії, що локально моделює знання студентів, коли педагог володіє стратегіями навчання, знаннями, уміннями і навичками за окремими розділами курсу, котрі дають змогу формувати дидактичну мету; ставити завдання включення студентів у навчально-пізнавальну діяльність, що системно моделює знання студентів, при якому педагог володіє стратегіями формування системи знань, умінь і навичок студентів по дисципліні в цілому; нарешті, що системно моделює діяльність і поведінку учнів, за якої педагог володіє стратегіями перетворення своєї дисципліни в засіб формування особистості студентів, його потреб у самовихованні, самоосвіті та саморозвитку.

Аналіз праць науковців (Є. Смирнова) переконує, що однією з найбільш важливих характеристик діяльності фахівця є функції, котрі він виконує у процесі професійної діяльності. Є. Смирнова функції діяльності фахівця визначає як узагальнену характеристику основних обов'язків, що виконуються відповідно до вимог професії [6]. Склад функцій, що виділяються в професійній діяльності різними авторами, неоднаковий: одні визначають функції діяльності з точки зору її структури, інші розглядають діяльність як процес вирішення професійних завдань.

Наприклад, у змісті інженерної діяльності виділено такі головні види функцій: дослідницька, проектно-конструкторська, виробнича, організаторська та педагогічна.

Інші науковці клас функцій фахівця визначають ще ширше і додають ще управлінську, навчальну, конструкторську, технологічну і культурно-творчу функції. Введено поняття “номенклатура функцій фахівця”, котре включає дослідницьку, технічну, інженерну, організаційну, інформаційну, критичну, контролю і авторського нагляду, виховну і прогностичну функції [6].

С. Вершловський вказує на виділення у викладача також адаптивної та розвивальної функції [9]. На його думку, у викладача переважає прагнення до застосування власного досвіду до різних ситуацій, ніж його переосмислення. Тому вчений відзначає домінування адаптивної функції в діяльності викладачів. Це суперечить сталим вимогам і ставить цілий комплекс проблем перед системою підвищення кваліфікації. У зв'язку з бурхливим зростанням нових галузей знань у номенклатуру основних функцій системи післядипломної освіти викладача вищої школи можна включити компенсаторну функцію [11]. Ця функція може бути реалізована при навчанні педагога вищої школи на всіх етапах – при його підготовці перепідготовці, підвищенні та підтримці кваліфікації. Ієрархію значущості окремих функцій можна отримати, наприклад, при дослідженні рангової структури функцій у професійній діяльності викладача ВНЗ.

Нами проведено експрес-оцінювання значущості професійних функцій викладачів ВНЗ. Було проведено дослідження слухачів підвищення кваліфікації (місто Артемівськ, Донецьк, Харків), які організовані на базі Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків).

Аналіз результатів дослідження показав, що найбільш значущими виявилася розвивальна (43%) та навчально-інформаційна функції (59%) викладача вищої школи, що вказує на пріоритети в його діяльності.

Пріоритетні професійні вміння:

- вивчати й аналізувати науково-технічну літературу з метою самоосвіти, організації виробничої діяльності студентів (23%);
- користуватися понятійним апаратом професійної галузі знання, проводити феноменологічний аналіз понять і складати глосарій дисциплін, що викладаються (37%);
- аналізувати труднощі в навчально-пізнавальній діяльності студентів, визначати засоби їх подолання і прогнозувати успішність навчальної реабілітації студентів (12%);
- прогнозувати успіхи і невдачі у власній педагогічній діяльності та визначати способи самокорекції (56%);
- проектувати і здійснювати навчальні, виховні та розвивальні цілі в цілому по предмету і конкретному заняттю (32%);
- здійснювати психолого-педагогічне дослідження педагогічного процесу, осіб, навчальної групи, обробляти його результати (43%).

Однак, як було з'ясовано, незалежно від того, що викладачами були ці вміння визначені як пріоритетні у діяльності викладача ВНЗ, опитувані зазначили, що мають недостатній рівень володіння ними.

Отже, виникає потреба у безперервній інженерно-педагогічній освіті, особливо для викладачів технічних дисциплін ВНЗ.

Головним кінцевим результатом професійно-педагогічної підготовки і перепідготовки викладача технічних дисциплін ВНЗ є формування системи вмінь, котрі дають йому змогу виконувати професійні функції на основі наявних знань. Структура діяльності викладача ВНЗ не залишається стабільною. Вона зазнає змін залежно від його стажу і віку.

У викладача-початківця провідними вміннями часто виступають організаторські, які виконують в його діяльності компенсаторну функцію, заповнюючи недостатньо високий рівень конструктивних і гностичних умінь. Проте без підвищення рівня вказаних умінь викладач ВНЗ не може виконувати наукову та педагогічну роботу, тому виникає необхідність формування цих умінь у системі післядипломної освіти викладачів технічних дисциплін.

Ми систематизували показники професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи, такі характеристики, що містять предметність, цілеспрямованість, опосередкованість, мотивованість, продуктивність, вид, рівень і функцію діяльності. Доцільно додати до вищезазначених характеристик діяльності ще два параметри:

- коефіцієнт невизначеності (алгоритмізованості) діяльності;
- частоту змінюваності її параметрів, які характеризують рухливість об'єкта діяльності та його відкритість як системи.

Вважаємо, що саме ці коефіцієнти впливають на міру ускладнень фахівця при виконанні ним професійних завдань.

Висновки. Отже, приведена систематизація характеристик діяльності викладача технічних дисциплін ВНЗ дає змогу проводити глибокий аналіз його діяльності в сучасних умовах і обґрунтовано здійснювати його підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації з використанням сучасних засобів навчання і контролю. Це створює умови для організації безперервної інженерно-педагогічної освіти викладачів технічних дисциплін ВНЗ протягом усієї його професійно-педагогічної діяльності та кваліфікованої до неї підготовки. Визначено, що головна відмінність однієї діяльності від іншої полягає у відмінності об'єктів діяльності, які їй надають їй певну спрямованість, безпосередньо пов'язану з характерною метою діяльності. Узагальнений вид діяльності визначається етапом взаємодії фахівця з об'єктом діяльності, який характеризується однаковою узагальненою метою. Отже, діяльність викладача ВНЗ є багатоцільовою і багатооб'єктною, багатовидовою.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в тому, що буде розроблена теоретична модель процесу формування в умовах безперервної інженерно-педагогічної освіти психолого-педагогічної компетентності фахівця як суб'єкта професійної діяльності. Доцільно розробити теоретико-методичне та нормативно-організаційне забезпечення системи безперервної інженерно-педагогічної освіти, що дасть змогу реалізувати її функцію-

нування, орієнтоване на формування психолого-педагогічної компетентності, необхідних для професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 456 с.
2. Кузовлев В.П. Преподавание в вузе : наука и искусство / В.П. Кузовлев // Педагогика. – 2000. – № 1. – С. 45.
3. Михалева Т.Г. Анализ опыта разработки новых квалификационных характеристик специалистов с высшим образованием / Т.Г. Михалева, Л.И. Романькова, Н.Г. Печенюк. – М. : НИИВШ, 1989. – 14 с.
4. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателей высшей школы / З.Ф. Есарева. – Л. : ЛГУ, 1974. – 112 с.
5. Брюханова Н.О. Основы педагогического проектирования в инженерно-педагогической освіті : монографія / Н.О. Брюханова. – Х. : НТМТ, 2010. – 438 с.
6. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е.Э. Смирнова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 78 с.
7. Якунин В.А. Обучение как процесс управления: Психологические аспекты / В.А. Якунин. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1983. – 160 с.
8. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М., 1990. – 156 с.
9. Вершловский С.Г. Общее образование взрослых: стимулы и мотивы / С.Г. Вершловский. – М. : Педагогика. – 183 с.
10. Коваленко Е.Э. Методика профессионального обучения: инженерная педагогика / Е.Э. Коваленко. – Х. : УИПА, 2002. – 158 с.
11. Матушанский Г.У. Проектирование системы непрерывного профессионального образования преподавателей высшей школы / Г.У. Матушанский. – Казань : Новое знание, 1999. – 180 с.

Кулешова В.В. Характеристика профессиональной деятельности преподавателя технических дисциплин

Автором осуществлен анализ взглядов ученых относительно определения сущности профессиональной деятельности преподавателей технических дисциплин. Определено, что особенность деятельности преподавателя высшей школы заключается в том, что она является сложноорганизованной и состоит из нескольких взаимосвязанных видов, которые имеют общие компоненты. Определены требования, которые выдвигаются к преподавателям технических дисциплин. Проанализировано уровни продуктивности педагогической деятельности. Обоснована позиция автора о необходимости в непрерывном инженерно-педагогическом образовании, особенно для преподавателей технических дисциплин.

Ключевые слова: преподаватель технических дисциплин, непрерывное инженерно-педагогическое образование.

Kuleshova V. Characteristics of professional technical teacher

An author is carry out the analysis of looks of scientists to determination of essence of professional activity of teachers of technical disciplines. Certainly, that the feature of activity of teacher of higher school consists in that this activity is consists of a few associate inter se kinds which have general komponent. Requirements which are pulled out to the teachers of technical disciplines are certain. The levels of the productivity of pedagogical activity are analysed. Position of author is reasonable about a necessity for continuous engineering-pedagogical education, especially for the teachers of technical disciplines.

Key words: teacher of technical subjects, continuous engineering and teacher education.